

Wouter van de Graaf

‘Ik ben meer iemand van de vraagtekens, niet van de uitroeptekens’

Wouter van de Graaf noemt de werkgroep Internationale Contacten die hij met anderen in 1984 bij de Cliëntenbond heroprictte ‘een soort in- en exportbureau van ideeën’. De export betrof het Nederlandse model van cliëntenparticipatie, dat op allerlei plekken in de wereld werd uitgedragen. De import zag hij terug in de plannen voor het Amsterdamse Model. Van de Graaf, ex-patiënt van de nieuwe therapeutische kliniek Amstelland, begon als tekenaar bij het blad Gek’ooit en was betrokken bij zowel de radicale acties als de ommezwaai van de psychiatrische tegenbeweging in de jaren ’80 naar partnerschap en overleg met de autoriteiten.

Het overdekte terras van grand café Luxembourg aan het Amsterdamse Spui biedt eerste klas uitzicht op Het Lieverdje. In de jaren ’60 provoceerde dit bronzen beeldje, aan de hoofdstad geschonken door sigarettenfabrikant Hunter, de ‘anti-rookmagiër’ Robert Jasper Grootveld tot magische rituelen, gevolgd door heftige ‘provorellen’ tegen het burgerlijke naoorlogse establishment. Bij het verlaten van het café groet Wouter van de Graaf (1950) terloops schrijver Geert Mak, een van de oprichters van de *Gekkenkrant*, die van zijn terrastafeltje joviaal terugzwaait.

Tijdens de Week van de psychiatrie in 1983 hield de gekkenbeweging aan hetzelfde Spui een tentoonstelling in de etalage van Athenaeum Nieuwscentrum. De elektroshock, het klachtrecht, dossiers en registratie, vrouwen in de psychiatrie - alle *hot items* werden in tijdschriften, foto’s en pamfletten geëxposeerd. ‘Ontzettend leuk om te doen’, zegt Wouter van de Graaf. De informatie over de tentoonstelling rolt uit een licht versleten groen zakboekje, het allereerste notitieboekje dat hij gebruikte om zijn aantekeningen voor de gekkenbeweging in te noteren. Tussen de adressen staat, naast een getekend portretje van een man met een Romeins profiel, het adres van psychiater Jan van de Lande. ‘Hè? Ging ik op 24 juni 1982 bij hem thuis die isoleerhemden ophalen?’, zegt Van de Graaf, terwijl hij in de lach schiet. ‘Nou ja, hij heeft ontzettend op zijn lazer gekregen van de conservator van dat museumpje in psychiatrische instelling Bavo, want daar had hij ze uit gehaald. Ja, dat heeft hij mij later verteld. Die hemden zijn, geloof ik, nooit teruggegeven. Ze zijn allemaal verdwenen. Ik heb er nog eentje en ik denk dat er eentje is vergaan door de motten.’

De ‘geboren’ twijfelaar

“In 1968 deed ik eindexamen hbs-a. Met héél mooie cijfers. Mijn vriend Ruud Vermeer en ik bedachten daarna het concept voor de Oranje Vrijstaat. Ruud bracht ons idee naar de ‘Volkshogeschool voor Sabotage en Verzet’ van Roel van Duijn en consorten, de ‘Kabouters’ die later vijf zetels in de Amsterdamse gemeenteraad kregen. Nee, zelf voelde ik me daar niet zeker genoeg voor. Terugkijkend was ik ook niet overtuigd van het plan. Ik twijfelde heel erg. Uit mijn jeugd en de verhalen over de Tweede Wereldoorlog heb ik namelijk meegekregen dat mooie gesloten denksystemen niet écht zo geweldig zijn. Bij het uitwerken van onze ideeën voor een Kabouterstaat, rond 1969, kwamen hoogleraren Nagel en Dessaur met een groep studenten criminologie uit Leiden naar Amsterdam om met Oranje Vrijstaat te praten over strafrecht en psychiatrie. Met dat onderwerp was ik persoonlijk al eerder in aanraking gekomen. Toen ik zes jaar was mishandelde mijn vader mijn moeder een keer heel erg. Mijn broer, die toen twaalf was, is ertussen gesprongen, anders had zij het waarschijnlijk niet overleefd. Mijn vader is het huis uitgezet en wij zijn gevlucht naar familieleden. Mijn moeder zocht later een verklaring voor mij en mijn zusje. Zij heeft op een gegeven moment gezegd: papa wist niet wat-ie deed, die was ziek. Dat was mijn eerste aanraking met het onderwerp. In 1971 kon ik zeker een half jaar niet studeren, nadat ik op de fiets was aangereden door een auto die door rood reed. Ik had een barst in mijn schedel en een ernstige hersenschudding. Nadat ik was opgehouden met sociologie, kreeg ik een bijbaantje bij Weekblad *de Nieuwe Linie* op de documentatie. Daar ben ik, overspoeld met informatie, langzamerhand gek geworden. Ik kreeg steeds sterker het idee dat allerlei dingen bij elkaar kwamen. Ik was bezig met het uitzoeken van een verliefdheid. En met Vietnam. Zoals veel mensen in die tijd voelde ik me zeer betrokken bij die oorlog, en ik had last van een groot gevoel van machteloosheid. De vredesonderhandelingen in Parijs waren eindelijk gestart, dat was een doorbraak.”

Pseudo-gelijkwaardige relaties

“Op een gegeven moment was ik eruit. Alles was opgelost, het was helemaal niet meer nodig om bang voor elkaar te zijn! Dus ik hoefde ook geen kleren meer aan. Ik woonde in die tijd op een zolderkamer op de Achtergracht. Omdat ik niet goed meer in mijn eentje kon zijn, ging ik naar beneden, naar éénhoog. Of ik een kopje thee kon komen drinken. Ja, zei de buurvrouw, dat kan, ik heb alleen een huis vol visite want mijn man is jarig. Ik stelde me, nog steeds naakt, aan iedereen voor. Toen ik ging zitten legde ze een krant op mijn stoel. Andere burens hadden inmiddels de politie gebeld. Die bracht mij naar het politiebureau op het Leidseplein, tegenwoordig zit daar koffieshop de Bulldog. De rijdende psychiater begreep het niet en dacht dat er iets met drugs speelde. Per ambulance ben ik toen naar GGD Boxen, een crisisopvang op de Linnaeusparkweg, naast de Detox, gebracht.

Twee weken GGD Boxen. Zes chambrettes van getralied glas. Standaard een bed erin,

Zweedse banden erop, een nachtkastje en de deur op slot. Je had broeder Wijs, je had broeder Muskiet, je had een Surinaamse verpleegster en een Nederlandse verpleegster en je had broeder Koperdraad. Ik weet niet zeker of dat echt hun namen waren, in die tijd gaf ik iedereen een naam. Het waren zo’n beetje vijf mensen die daar werkten en er liep een aantal psychiaters rond.

Ik kreeg injecties met medicijnen, anti-psychotica, dat was het. Ondertussen bleef ik in het idee zitten dat alles opgelost was. Dat hoorde in ieder geval bij mijn vorm van psychose, of verlicht zijn, of hoe je het wilt noemen: het komt allemaal bij mekaar, het sluit aan en het klopt! Zeker die eerste episode was heel lichtvoetig. Ik hoefde niet eens meer te eten, ik was helemaal onthecht. Prettig. Uiteindelijk ben ik met een ambulance naar

‘Er gebeurde van alles op die afdeling, op een gegeven moment was er een hele golf van mensen die een eind aan hun leven maakten, heel jonge mensen allemaal.

Dat had een ontzettende impact’

de therapeutische gemeenschap voor jongeren, Amstelland in Santpoort, gebracht. In het begin was ik heel vreemd. In de oriëntatiegroep waar je zes weken bleef, heb ik mij aan iedereen voorgesteld en toen ook gezegd: ik wil me wel even uitkleden hoor, om beter kennis te maken. Dat was absoluut niet erotisch of seksueel geladen, maar echt nog wel een beetje van de wereld. Ik kreeg medicijnen, niet meer per injectie, maar per pil. Een paar medepatiënten zeiden: dat moet je niet nemen, gewoon door de wc spoelen en dat heb ik maar gedaan. Heel langzaam, het heeft een week of zes geduurd, toen ben ik weer een beetje geland.

Ik zat inmiddels in groep één, die door een van de verpleegkundigen werd benoemd als ‘de groep van de stille mensen’. Een meisje met wie ik heel goed kon opschieten raadde mij aan te blijven en aan mezelf te gaan werken. Maar bij een evaluatie in september 1973 zei een van die sociotherapeuten: sorry, we hebben geen behandelplan gemaakt. Ondertussen deed ik wel mee aan allerlei groepen en kreeg gesprekken met mijn moeder en psychiater Louk van der Post, die daar toen werkte. In de loop van die tijd ging het slechter met mij. Ik werd steeds kwader en liet daar tegelijkertijd steeds minder van merken.

Er gebeurde van alles op die afdeling. Op een gegeven moment was er een golf van mensen die een eind aan hun leven maakten, heel jonge mensen allemaal. Dat had een ontzettende impact. Er zijn natuurlijk ook mensen goed uit gekomen, maar er waren al-

Anti-isoleeracties

In de nacht van 1 op 2 december 1982 maakt in inrichting Voorburg een gesepareerde 21-jarige vrouw een eind aan haar leven. Dit bericht doet bij de radicale Amsterdams/Haarlemse gekkenbeweging, die in haar Wegloophuizen ook mensen met isoleerervaringen opvangt, de vlam in de pan slaan. Zoals wel vaker bij snelle acties is de nuance zoek. De vrouw blijkt niet opgesloten te zijn geweest in een isoleercel, maar in haar eigen kamer. 'Reden voor ons om de actie te stoppen?' roept het pamflet *Vrouw gezelfmoord in psychiatrische inrichting*. Nee dus: '(...) isoleercel, separeer, separette, time-out kamer. Isolatie moet worden afgewezen, in welke ruimte dat ook plaatsvindt. De termen doen niets af aan de vernietigende werkelijkheid van eenzame opsluiting'.

De anti-isoleeractie van 11 december 1982 in de Haarlemse Vleeshal breidt zich in de zomer van 1983 uit naar provinciaal ziekenhuis Santpoort, het vroegere Meerenberg. Actievoerders van de Wegloophuizen en het blad *Gek'ooit* leggen hiervoor contact met de patiëntenraad van Santpoort en de Cliëntenbond. In Santpoort zitten twee patiënten langdurig in 'de isoleer', een van hen al zestien maanden. Uit het gedetailleerde actieverslag van *Gek'ooit* komt de vruchtbare samenwerking tussen activisten binnen en buiten de muren van het ziekenhuis duidelijk naar voren: 'Via een pamflet dat de patiëntenraad voor ons op Santpoort verspreidde hebben we al aangekondigd wat we van plan zijn en waarom.'

Inspectie wakker

Het voornaamste doel van de activisten is het wakker schudden van de Inspectie voor de Geestelijke volksgezondheid. Dat lukt door een vasthoudende actie - een groep van ruim tien activisten ketent zich drie dagen vast aan de hekken van het regionale inspectiekantoor in Haarlem - veel media-aandacht en politieke steun vanuit de Amsterdamse gemeenteraad en Provinciale Staten. Plaatsvervangend hoofdinspecteur J. Verhoeff komt uit zijn hoofdkwartier te Leidschendam om met de actievoerders te onderhandelen.

'Zo keurig in het pak, met zijn aftershave-geurtje steekt hij wel wat af bij ons. Met een uitdrukking op zijn gezicht alsof hij niet anders gewend is laat hij zich in kleermakerszit zakken op een van de matrasjes. Bewonderenswaardig', aldus het verslag in *Gek'ooit*.

Samen met de regionale inspecteur C.F. Engelhard tekent Verhoeff ('die als debattant waarlijk ook niet mis is') uiteindelijk een akkoord met de demonstranten, waarin de inspectie onder meer toezegt alles te zullen doen om isoleren te voorkomen.

Die belofte is nooit echt waargemaakt. 'Professionals nemen nu, anno 2008, heel veel initiatieven om dwang in de instelling terug te dringen', vertelt Wouter van de Graaf. De initiatiefnemer van de radicale 'anti-isoleeracties' in 1982/83 is niet aflatend bezig gebleven de aandacht te vestigen op de merkwaardige 'behandelmethode' die de instellingspsychiatrie tot op heden kenmerken. Maar waar het hem in 1980 om ging, vertelt Van de Graaf, is begin 21^e eeuw nog even actueel: 'Met humane bedoelingen worden mensen die in uiterste nood verkeren op vernederende wijze aan hun lot overgelaten'. (Zie ook Epiloog).

Opsluiting in een isoleercel gaat - op uitzonderingen na - gepaard met geweld, onvrijwillig uitkleden en de afwezigheid van sanitaire voorzieningen. Je behoefte moeten doen, op blote voeten gekleed in een zogeheten 'scheurhemd' op een kartonnen po, onder een kijkgaatje in de deur, en het urenlange verblijf in de eigen stank, wordt door geïsoleerde patiënten achteraf stevast beschreven als mensonterend en vernederend. De huidige Nederlandse isoleerpraktijk wordt, aldus Wouter van de Graaf - gezien de Europese wetgeving over de rechten van de mens - ook door buitenlandse professionals met verbazing bezien. 'En sindsdien maken de beleidsmakers zich er ook druk om.'

lerlei dingen aan de hand. De cliënten maakten er onderling grapjes over: dat eindeloze gezeur over eigen verantwoordelijkheid. Die behandelvisie was bepaald te ver doorgevoerd. Alles werd uitgelegd als een keuze, maar op een gegeven moment is iets geen keus meer.

Na anderhalf jaar voelde ik me zo machteloos en kwaad dat ik me wekenlang niet heb bewogen. Ik stond de hele dag op de hoek van de gang; daar stond ik gewoon, uren achter elkaar, catatoon. Zoiets een keuze noemen is een psychologisering. In Nederland is die cultuur van psychologiseren sterk aanwezig, nog steeds en het is ontzettend schadelijk. Ik werd daar toen erg kwaad over, maar kon het niet goed verwoorden, daarom schoot ik in passief verzet.

Niet dat we wilden dat de verantwoordelijkheid helemaal werd overgenomen, meestal is dat juist de - verkeerde - reflex. Maar er zijn ook andere manieren om mensen weer op eigen benen te zetten. Dan moet je in de eerste plaats wel een goeie werkrelatie hebben en dat gebeurde nu juist op een heel krakkemikkige, pseudo-gelijkwaardige manier. Op het moment dat ik er, na anderhalf jaar dus, werd uitgezet, was ik absoluut niet in orde. Maar ik ben blij dat het gebeurde, het is uiteindelijk goed geweest. Ik ben naar Amsterdam gelift en heb daar nog een paar uur op de hoek van een straat gestaan. Iemand die mij kende uit Amstelland zag mij staan en heeft me een paar dagen in huis genomen. Zo kon het gewone leven weer beginnen. Ik tekende in die tijd graag en veel. Later werd ik door iemand die ik kende gevraagd handenarbeid en tekenen te geven op de Biënkorf, een basisschool voor Jenaplanonderwijs.”

Gek'ooit

“Ik heb jarenlang pogingen gedaan om als beeldend kunstenaar aan het werk te komen. In 1982 woonde ik met Marjon den Ouden en een aantal andere mensen in de Wijde Wormer, in een oude kaasfabriek, die we aan het opknappen waren. Marjon vroeg mij voor het blad *Gek'ooit*. Vanaf die tijd veranderde mijn oriëntatie. Via het blad kwam ik met diverse misstanden in aanraking. En met mensen uit de psychiatrische tegenbeweging, zoals Mark Janssen, een van de initiatiefnemers van het latere Platform GGZ Amsterdam. Verder ontmoette ik Jet Isarin, met wie ik heel goed kon opschieten.

In dat jaar, 1982, zitten allerlei verbindingen waardoor mensen uit de beweging met elkaar in contact kwamen. Jet Isarin zat bijvoorbeeld in de Haal-je-Dossiergroep. Mensen waren in die tijd voor het eerst bezig hun eigen dossier op te vragen om alle onzin eruit te halen. Op dat moment bereidde Jet ook, samen met Ton Hendrix en Saskia Assies, de manifestatie Psychipol voor, het eerste Nederlandse congres van de cliëntenbeweging met een groot aantal sprekers uit binnen- en buitenland (zie kader). In de zomer van '82 ging het niet goed met Jet, zij trok zich terug uit de organisatie en vroeg mij haar plaats in te nemen.

Jet had contact met de bekende Amerikaanse activiste en ervaringsdeskundige Judi Chamberlin uit de Verenigde Staten. Ed van Hoorn en ik hebben Judi samen geïnter-

viewd, want zij kon zelf niet bij Psychipol aanwezig zijn. We leenden daarvoor een videocamera van Rally Rijkschroeff, die aan de Universiteit van Amsterdam de werkgroep Psychiatrie en Reproductie begeleidde. Psychipol was een belangrijke bijeenkomst, waar veel gebeurde. De komst van een Italiaanse psychiater veroorzaakte nog een incident, mensen schreeuwden vanuit de zaal: ‘we willen niet naar een psychiater luisteren!’”

Enorme verscheurdheid

“Saskia Assies runde in die tijd in haar huis in de Kanaalstraat een soort inloophuis. Zij was cliënt én arts, een heel bijzondere vrouw, die zich - nog steeds - bekommert om mensen die dak- en thuisloos zijn. Zij was erg actief in de Cliëntenbond. Zelf ben ik op een heel rare manier lid van de bond geworden; op een kruideniersmanier zou je kunnen zeggen. Als lid van de Cliëntenbond betaalde je voor een studiedag over dwangmiddelenregistratie maar een tientje en anders 25 gulden. Het lidmaatschap van de bond bedroeg 15 gulden, dus die keuze was niet zo moeilijk. Nou ja, ik had een uitkering, het geld was zonder meer belangrijk, vandaar deze overweging om formeel lid te worden.

De afdeling Amsterdam van de Cliëntenbond had haar kantoortje in het tuinhuisje van Pandora. Hans van der Wilk, toen de directeur, woonde erboven. Op een gegeven moment sloegen zijn stoppen niet alleen figuurlijk, maar ook letterlijk door. Hij wilde koffie gaan zetten en ...pats! Briesend kwam hij naar beneden, twee trappen af. Hans verweet ons teveel stroomgebruik en dat was ook zo. We maakten wel erg uitbundig gebruik van Pandora als secretariaat van de cliëntenbeweging. We gebruikten het kopieerapparaat, de elektrische schrijfmachine en wij hadden toen ook net het koffiezetapparaat aan. Behalve directeur van Pandora was Hans in het begin ook voorzitter van de Cliëntenbond, een unieke combinatie. Hij was een stuk ouder, rustig en toch gedreven, bijzonder goed formulerend, daar heb ik veel van geleerd.

De Amsterdamse afdeling van de Cliëntenbond was wisselend actief. De lastige situatie was dat de meeste mensen landelijk actief waren en niet plaatselijk actief wilden zijn. Raar maar waar. De afdeling heeft lang een ontmoetingssprekkuur bij Centrum PS gehad op de Nieuwe Herengracht, iedere zondagmiddag geloof ik; Saskia Assies en Jet Isarin deden dat. Jet is op gegeven moment opgehouden en Saskia zette de activiteiten bij haar thuis voort. Inloop en onderlinge steun vond zij een heel belangrijke functie van de Cliëntenbond en dat was ook de basis natuurlijk. Maar er bestond nog een andere stroming, met als vertegenwoordiger Anneke Bolle. Zij koerste aan op beleidsbeïnvloeding: in besturen gaan zitten, rechtszaken aanspannen rond de eigen bijdrage voor de AWBZ bijvoorbeeld, parlementaire actie.

Daar zat een ontzettende verscheurdheid. Omdat er op een gegeven moment onvoldoende plek voor ontmoeting was, benutten leden van de bond de beleidsvergaderingen als ontmoetingsplek. Dat leidde tot heel rare toestanden. Mensen die in de war waren en steun zochten, moesten zich plotseling aan een agenda gaan houden. Ik was

Het Amsterdams Model

‘Doortje Kal van het Platform GGZ Amsterdam is bang dat het gebrek aan samenwerking de vernieuwing de das om kan doen’, meldt het *Tijdschrift voor de Sociale Sector* eind 1989.

Platform GGZ verenigt de Amsterdamse psychiatrische tegenbeweging die, samen met de wijkcentra (‘wijkopbouworganen’), in 1982 een vuist maken tegen de bouwplannen voor een groot stedelijk psychiatrisch ziekenhuis op het voormalige ziekenhuisterrein van het Wilhelmina Gasthuis, het WG. In opdracht van de Wijkopbouworganen Centrum en Oud West schrijven de onderzoekers Harrie van Haaster en Egbert van der Poel van de Stichting Interuniversitair Instituut voor Sociaal Wetenschappelijk Onderzoek (SISWO) een rapport over welk soort psychiatrische voorzieningen wél aan de behoeften van de wijk kunnen voldoen.

Eerder al zocht de Amsterdamse gekkenbeweging, met voorop de politicus-ervaringsdeskundige Hans van der Wilk, geïnspireerd door het sluiten van de psychiatrische inrichtingen in Italië, contact met de lokale politiek. Met het congres Help, de hulp is zoek in Mokum in 1978, raakten de Amsterdamse raadsleden overtuigd van het belang van een nieuw psychiatriebeleid, ingezet door de overheid. ‘Ons hart begon sneller te kloppen toen we hoorden dat Tineke van den Klinkenberg wethoudster zou worden voor gezondheidszorg in Amsterdam’, schrijft onderzoeker Mark Janssen jaren later in de *Nieuwsbrief van het Platform GGZ*. In 1983 komt deze wethoudster van de CPN (Communistische Partij Nederland) inderdaad met een nota voor een modern, sociaal-psychiatrisch zorgstelsel, waarin de contouren van het eerdere SISWO-rapport duidelijk zichtbaar zijn.

Triomfantelijke fakkeloptocht

De psychiatrische tegenbeweging reageert enthousiast. Het landelijke slotcongres Psychiatrie in Werkelijkheid dat toevallig (?) eind 1983 in Amsterdam plaatsvindt, eindigt spontaan in een triomfantelijke fakkeloptocht naar het WG-terrein, waar op symbolische wijze een Sociaal Psychiatrisch Diensten Centrum (SPDC) wordt ingewijd, een van de kleinschalige klinieken die op stapel staan. De uiteindelijke nota: *het Amsterdams Model. Eindverslag van de adviesgroep geestelijke gezondheidszorg amsterdam*, (1987) bevat zes uitgewerkte adviezen, waarin zowel de provincie Noord-Holland (ook het bestuur van provinciaal ziekenhuis Santpoort) als de gemeente Amsterdam zich kunnen vinden. In de adviesgroep, onder voorzitterschap van de Amsterdamse hoogleraren Berthold Gersons en Willem van Tilburg, duiken enkele bekende namen op uit de Amsterdamse tegenbeweging, zoals het cliëntenbondslid Anneke Bolle en Gekkenkrantoprichter Flip Schrameijer. De laatste, secretaris, schreef het rapport als vanouds in meeslepende stijl.

een keer gevraagd als technisch voorzitter voor een vergadering van de afdeling Amsterdam in het kantoor van Pandora. Daar was iemand die maar blééf doorpraten, totdat ik zei: mijnheer, wilt u alstublieft op de gang gaan staan. En hij deed het, maar er waren anderen die vonden dat het niet kon: dát was nou uitstoting.”

Isoleren is gewoon ónacceptabel

“Ik heb vrij snel carrière gemaakt in de cliëntenbeweging. In 1984 ging ik weg bij *Gek’ooit*, omdat ik het actievoeren niet meer zag zitten. Tijdens de grote anti-isoleeractie een jaar eerder in Santpoort ketenden we ons in Haarlem aan de hekken van de Inspectie vast (zie kader). Santpoort was een provinciaal ziekenhuis, dus wij zaten op de tribune van de openbare bestuursvergaderingen over het psychiatriebeleid van Provinciale Staten en legden contact met statenleden. Egbert van der Poel, toen directeur van Pandora, nam ook Amsterdamse gemeenteraadsleden mee naar onze actie. We zijn heel vaak bij die commissie Provinciale Ziekenhuizen geweest. Dat was behoorlijk taai, want dan moet je van actievoerder meespeler worden, echt lastig: inspreken, stukken sturen, tussendoor met mensen praten et cetera, et cetera. Nou, hartstikke goed: er werd een provinciale werkgroep geïnstalleerd. Staatssecretaris Van der Reijden gaf de hoofdinspecteur, Van Borssum Waalkes, opdracht voor een onderzoek naar de misstanden. En ze kwamen terug met de constatering: het is heel erg, instellingen gebruiken tot en met de bezemkast om te isoleren.

Voor het eerst van hun leven, in 1984, heeft de Inspectie toen in het *Referentiekader Middelen en Maatregelen*, een goed uitgewerkt hoofdstuk over de preventie van isoleren opgenomen. Maar als je doorbladert zie je verderop toch weer gewoon staan: isoleerruimte moet zes vierkante meter zijn. Ze namen het dus op op de politieke agenda, maar er werd geen enkele consequentie aan verbonden. Dat was een grote desillusie. Ik ben daar heel erg treurig van geworden. Terugdenkend kan ik me voorstellen dat ik daarom niet meer zo actiebereid was, dat ik afstand wilde nemen, heel andere dingen wilde gaan doen. En ik was niet de enige.

Ik heb tijdens de acties altijd geprobeerd met iedereen in gesprek te komen en ook te blijven. Ik was het soort actievoerder dat een beetje gematigd was, er waren anderen die dat niet meer wilden zijn. Dat gaf weleens ingewikkeldheden. Ik zag bijvoorbeeld Van Borssum Waalkes als een soort vaderfiguur, ik vond het een prettige man. Hij was weliswaar totaal onbetrouwbaar, maar ik stond vrolijk in de gang met hem te praten, tot afgrijzen van sommige andere actievoerders.

Nee, het is niet *altijd* gelukt om in gesprek te blijven. Bij de opening van de tentoonstelling Voor gek gehouden in Haarlem in 1982 hebben we mensen opgesloten. Sommigen vonden dat heel erg vervelend. De aanleiding voor die actie was het bericht van een mevrouw die in een afgesloten kamer in Vught een eind aan haar leven had gemaakt met een plastic zak. Ik was diezelfde dag bij Pandora. Ze waren daar druk bezig met een of andere mailing en hadden geen tijd. Ze hadden het bericht wel gelezen, maar er niets

Platform GGZ Amsterdam

‘Platform GGZ Amsterdam was vooral een club van de tegenbeweging, niet van cliënten zelf’, vertelt Wouter van de Graaf. Hij helpt het Platform eind 1984 oprichten en vormt jarenlang met Doortje Kal (die later promoveert op het begrip kwartiermaken), Mark Janssen, de psycholoog Heinz Mölders (initiator van de latere Multilooggroepen) en gemeente-ambtenaar Willy Demollin de kern van de ‘strategiegroep’ van deze club, die de ontwikkelingen rond de sluiting van provinciaal ziekenhuis Santpoort mede op gang bracht.

Als een waakhond volgt Platform GGZ de uitvoering van de plannen van het Amsterdams Model en beoordeelt de lopende psychiatrievernieuwingen met onderzoeken, een *Nieuwsbrief* en een maandelijks psychiatriecafé. Eind jaren tachtig laat Platform GGZ zich teleurgesteld uit over de uitvoering van de vernieuwingen. ‘Juist het belangrijkste punt, het oprichten van wijkteams, komt maar niet van de grond’, zegt Doortje Kal in *Tijdschrift voor de Sociale Sector*. ‘De hulpverlening staat vooral ’s nachts op een abominabel peil.’ De teleurstelling van de psychiatrische tegenbeweging over de psychiatrieveranderingen splijt in 1988 het tweede slotcongres van Psychiatrie in Werkelijkheid in Vredenburg in Utrecht. ‘Als er al iets verandert verloopt dat uiterst moeizaam’, constateert Hans van der Wilk in 1988 tijdens de inleiding van het congres.

Op dit tweede slotcongres herhaalt journalist Ischa Meijer zijn lezing *Een geval van onaangepast gedrag*. Hij vertelt de zeventienhonderd ademloze toeschouwers over zijn jeugd, de rol die de oorlog in zijn opvoeding en leven speelde en de psychoanalyse die hij onderging.

Het programma van het congres beslaat vier dagdelen. Het gaat over medezeggenschap, nieuwe initiatieven in de ggz en de nieuwe ‘gevaarlijke gek’, in verband met het gevaarscriterium van de in wording zijnde ‘dwangwet’ Bopz, waar de tegenbeweging veel op aan te merken heeft.

Vertegenwoordigers cliëntenbelang

Tijdens het congres treedt ‘de club van vier’: Flip Schrameijer, Corrie van Eijk-Osterholt, Doetie Bakker en Marlieke de Jonge (zie portret), op als vertegenwoordigers van het cliëntenbelang. Zij ondervragen vertegenwoordigers van allerlei nieuwe projecten, waaronder bijvoorbeeld het ‘Escalatieproject’ van de Maastrichtse psychiater Vrijlandt, een ambulante alternatief voor zogenaamde SGA-patiënten (Sterk Gedragsgestoord en Agressief).

‘Hierna bleek een discussie met de zaal wederom onmogelijk: de Helse Hex megafoneerde protesten tegen de dubbele vrouwenonderdrukking; anderen stelden de elektroshock aan de kaak; de accommodatie van PZ Bloemendaal moest verbeterd worden, vond weer een ander’, aldus het verslag over de bijeenkomst: ‘Verwarring in werkelijkheid’ in het *Maandblad Geestelijke volksgezondheid*. Een paar jaar later constateert onderzoeker Mark Janssen in *Het Amsterdams Model Halfweg* (1993) mismoedig dat de patiëntenbeweging, die in de jaren tachtig nog een actieve rol speelde in de vernieuwingen, langzamerhand uit alle overlegorganen is geweerd: ‘De instellingen kunnen hun gang weer gaan’.

‘Naar aanleiding van die actie in Haarlem en later in Santpoort heeft het toenmalige PSP-Kamerlid Andrée van Es Kamervragen gesteld. Wij hielpen ze als actievoerders voorbereiden’

mee gedaan, he-le-maal niets! Ik was laaiend. En ik word nog laaiend als ik eraan denk: het is gewoon ónacceptabel. Dat je iemand opsluit in een kamer. Ik heb het zelf meegemaakt. Ze hebben mij in die GGD Boxen opgesloten en met een Zweedse band op bed vastgemaakt. Op zich ben ik daar niet zo kwaad over, er werkten ook fantastische mensen en achteraf begrijp je dat van zo’n instelling wel. Maar er was één broeder, die wilde mij op een gegeven moment een injectie geven. Toen ik overeind kwam zei hij: wij krijgen jou wel klein, jongetje. En hij heeft mij die injectie gegeven. Op dat moment realiseerde ik me: ik moet niet in verzet gaan, ik moet daaronder gaan zitten. En dat heb ik eigenlijk altijd gedaan.

Ik heb bij Pandora de uitnodiging voor die tentoonstelling gejat en gekopieerd. Dat was heel erg goed, het afsluiten van die deur bij de tentoonstelling, zodat mensen niet meer wegdonden en letterlijk voelden wat het was om opgesloten te zitten. Veel mensen hebben dat erg vervelend gevonden, Arend Jan Heerma van Voss bijvoorbeeld was er met zijn dochters, die toen klein waren. Hans van der Wilk kwam te laat en kon er niet meer in, hij vond het heel erg irritant en zei tegen Ed van Hoorn en mij: ‘Zijn jullie nu klaar met jullie zelfbevrediging?’

Een belangrijk politiek zinnetje

“Naar aanleiding van die actie in Haarlem en later in Santpoort heeft het toenmalige PSP-Kamerlid Andrée van Es Kamervragen gesteld. Wij hielpen ze als actievoerders voorbereiden. De staatssecretaris, Van der Reijden, zei in zijn antwoord: ‘Maakt u zich geen zorgen over het isoleren, de cliëntenbeweging houdt de vinger wel aan de pols.’ Dat is zo’n belangrijk zinnetje. Want de cliëntenbeweging in Nederland - en dat is voor heel veel mensen in het buitenland een totaal onbegrijpelijke situatie – krijgt subsidie van de overheid. Diezelfde overheid gebruikt de cliëntenbeweging en allerlei andere bewegingen als informatiebron, als signaleringsfunctie. De staatssecretaris zei dus: wij subsidiëren die club, zij houden de vinger aan de pols.

In 1984 hield ik voor het eerst als lid van de Cliëntenbond een praatje in het buitenland. Op een conferentie in Kopenhagen over patiëntenrecht. We reisden met een groepje uit de landelijke Werkgroep Krankzinnigenwet (zie kader bij Hans van der Wilk) samen met de trein. Juriste Hanneke van de Klippe zat daar bij, zij werkte als onderzoeker bij het

Eerste patiënt uit de duinen

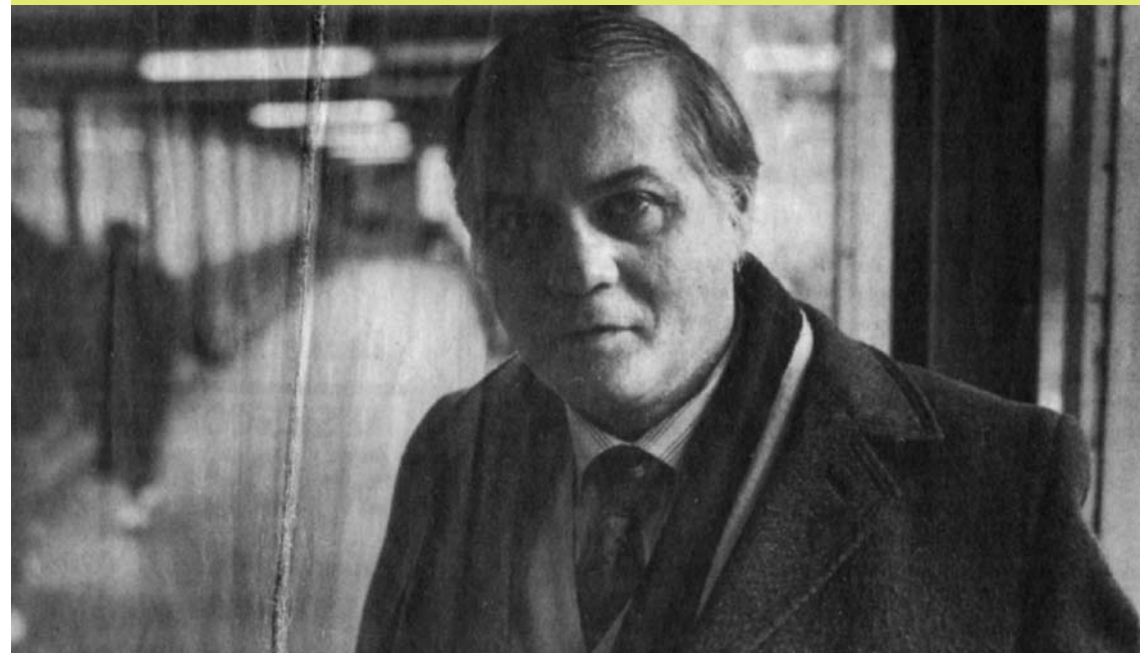
Een trouwe bezoeker van het Amsterdamse psychietricafé, Bertus Schouten, komt met de eerste patiëntengroep vanuit Santpoort in de Amsterdamse Bijlmermeer terecht. Het provinciaal ziekenhuis strijkt 9 december 1986, volstrekt onvoorbereid, met 38 patiënten, bewoners van het paviljoen Rijperland, in de hoogbouwflat Kempering neer. 'Ik heb het altijd vreemd gevonden dat ze ons naar de crimineelste buurt van heel Amsterdam Zuidoost gestuurd hebben', zegt Schouten (1947). De bakker werd in 1975 wegens 'manisch gedrag' opgenomen in het psychiatrisch ziekenhuis. Onder invloed van de visie van 'arbeidsrehabilitatie' reist hij in 1989/'90 heen en weer tussen Santpoort en Amsterdam waar hij bij bakkerij Amstelveld: 'Klein brood voor groot verbruikers', zijn oude beroep weer oppakte. Na ruim een jaar stopt hij daarmee, omdat het niets betaalt.

Nieuwe kans

Bertus Schouten is in 2002 mede-oprichter van het Amsterdamse *Kronkel*, *Stadskrant voor psyche en psychiatrie*. Hij werkt als barman in het Amsterdamse psychietricafé en is nog altijd strijdbaar lid van de Cliëntenbond. Zelf heeft de verhuizing naar Amsterdam hem uiteindelijk alleen maar voordeel gebracht. Als 'chronisch patiënt' kreeg hij een nieuwe kans zelfstandig te gaan wonen in zijn geliefde hoofdstad, een kans die hij met beide handen aangreep. Wel maakt hij zich bezorgd om lotgenoten die het minder goed redden.

'De psychiatrie hanteert in de stad veel striktere regels. Ik ken iemand die na een korte tijd in een isoleercel zo agressief werd dat hij het meubilair in elkaar sloeg. Ze hebben hem op straat gezet en nu is-ie aan lagerwal geraakt. Dat was niet nodig geweest. Langduriger isoleren kan voor sommige mensen een oplossing zijn. Ik heb zelf in de jaren tachtig in Santpoort ook wel eens drie maanden in een isoleercel gezeten omdat ik manisch was. Dat was toen niet alleen maar slecht voor mij, maar het mag tegenwoordig niet meer.'

Bertus Schouten is slecht te spreken over de huidige mentaliteit van de professionele hulpverlening, die volgens hem te commercieel is geworden: 'Je bent tegenwoordig voor het ziekenhuis niet meer dan een 'product'.' Hij vindt dat er te weinig voorzieningen terug zijn gekomen, waardoor mensen onnodig op straat terechtkomen. 'Ze hadden een deel van Santpoort moeten behouden voor de mensen die het echt niet meer redden in de maatschappij. Er waren genoeg riante villa's beschikbaar, voor een hostel bijvoorbeeld.'

NcGv, het huidige Trimbos-instituut, waar ik ook veel kwam. Ook sociaal-geneeskundige Egbert van de Poel reisde mee, een heel aardige, flamboyante en slimme man, die actief was in de politiek en samen met mijn latere collega-onderzoeker Harrie van Haaster de eerste aanzet voor het Amsterdams Model (zie kader) schreef. Het was een verademing hoe Egbert met de dingen omging. Door zijn oriëntatie op Italië en Engeland (zie kader) bekeek hij de psychiatrie vanuit een ongekend maatschappelijk perspectief. Op het Deense congres stelde Egbert mij voor aan Douglas Bennett, een Engelse psychiater die in 1997 helaas is overleden en een coryfee was op het gebied van rehabilitatie, het streven om psychiatrische patiënten weer een plek in de maatschappij te bezorgen. Douglas was een goeie vriend van de bekende Maastrichtse psychiater Detlev Petry, die veel samenwerkte met Marlieke de Jonge. (Zie portret) Detlev Petry bracht als een van de eersten cliënten, hulpverleners en familieleden, of naastbetrokkenen, bij elkaar in een dialoog. Deze ontwikkelingen zijn nu nog steeds zichtbaar, bijvoorbeeld in de Multiloogbijekomsten van psycholoog Heinz Mölders en het rehabilitatie- en hersteldenken van na 2000. Veel mensen zien psychiatrische symptomen tegenwoordig als een maatschappelijk probleem en kijken breder dan alleen de behandeling in de kliniek."

Psychiatrie is een grove reductie

"De Engelse afdeling van de World Federation for Mental Health (WFMH) organiseerde in 1985 een wereldcongres in Brighton. De Engelsen vonden een fikse afvaardiging van Nederland belangrijk want zij zagen veel in het Nederlandse model van een gesubsidieerde cliëntenbeweging. Op dat congres hebben we met een groep cliënten en ex-clieënten, zo'n twintig mensen uit de hele wereld, hard gewerkt aan het discussiestuk Charter 2000, waarin een aantal essentiële punten op papier kwam.

Het ging over stigma, discriminatie, vrouwen en psychiatrie, werk en de positie van cliënten. Hoe kun je psychiatrie op een minder schadelijke manier vormgeven, dat is steeds de vraag. Datzelfde jaar werd ik uitgenodigd een praatje te komen houden in Nottingham. In 1986 ben ik daar drie maanden heengegaan om te helpen bij het opzetten van patiëntenraden. Mijn eerste betaalde werk voor de psychiatrie.

De internationale cliëntenbeweging bestond uit heel verschillende mensen. Sommigen kwamen net uit de inrichting, anderen hadden er al heel lang geleden mee te maken. Er waren hele radicale die niet eens met een psychiater in één ruimte wilden zijn en anderen, zoals ik, die vonden dat je in één wereld leeft en met elkaar praat. Onderling was er veel vertrouwen. Toch had ik ook het idee dat men mij niet helemaal vertrouwde. Haha, dat realiseer ik me nu pas. Ik kon eigenlijk met iedereen wel opschieten, dus ook met psychiaters en andere beroepskrachten. Zoiets kan heel ontregelend zijn, omdat mensen dan niet weten wat ze aan je hebben. Mijn betrokkenheid was groot en tegelijkertijd was ik kennelijk ook in staat om terughoudend tegen allerlei dingen aan te kijken en mitsen en maren toe te voegen. Dat is een vrij ongebruikelijke combinatie.

Internationaal

'De beerput van de psychiatrie is geopend', schrijft student-activist Ton Hendrix in 1985 in het Nijmeegse pamflet *Gekte zonder grenzen* (De Haktol). 'Overal in de wereld zie je nu de aktiegroepen tegen de psychiatrie. Onafhankelijk van elkaar ontstaan, en desondanks nauw verbonden. Nederland, Duitsland, Frankrijk, Engeland, Verenigde Staten, Australië, noem maar op: dezelfde psychiatrie, hetzelfde verzet.'

De eerste – zichtbare – internationale contacten van de Nederlandse gekkenbeweging ontstonden vanuit de Cliëntenbond. In 1977 bezoekt Dunya Breur, geflankeerd door haar collegacliënten Henk van Gaal en Cor van Maarseveen een manifestatie in het Italiaanse Triëst. In Italië staan grote psychiatrie-hervormingen op stapel, met het sluiten van diverse grote inrichtingen. Breur en collega's leggen ook al contacten met de psychiatrische tegenbeweging in de Verenigde Staten en Denemarken.

Aan de vooravond van haar vertrek bij de Cliëntenbond, houdt Dunya Breur in Amsterdam nog een inleiding over de 'Patiëntenbeweging Nederland' voor de manifestatie Psychipol.

Het is inmiddels 1982. 'Ik wil eventjes vertellen dat ik Agnes heet en dat ik sta te klapperen van de zenuwen om hier mijn praatje te houden, dan weten jullie dat allemaal', brengt een andere deelnemer aan het congres dapper naar voren. Het vergt inderdaad enige moed om je mond open te doen tijdens deze internationale manifestatie van 'gekken en ex-gekken', het eerste Nederlandse congres van de cliëntenbeweging met een groot aantal sprekers uit binnen- en buitenland.

Psychipol

De emoties lopen, volgens het letterlijk genotuleerde congresverslag van Psychipol, hoog op. Al in het begin vallen *Betroffenen* van het Duitse Irrenoffensive voorzitter Wouter van de Graaf aan op zijn woordgebruik: 'Hij gebruikte het woord hulpverlener, dat moet ik toch betwijfelen.' Ook de gebrekkige vertaling stuit bij de radicale Duitse afvaardiging op problemen: 'Als Werner zegt: 'psychiatrie is een concentratiekamp, is dat belangrijk om te vertalen. Het is belangrijk dat iedereen kan deelnemen aan de discussies.'

De hel breekt los als de voorzitter een nieuwe spreekster introduceert: de Italiaanse psychiater Carla Martinetto. Zij is meegekomen met onderzoeker Rally Rijkschroeff en verontschuldigt zich dat

ze er niet in geslaagd is een 'gebruiker' mee te nemen. 'En wie bent u dan wel?', vraagt een deelnemer uit het Duitse Irrenoffensive. 'Wij hebben nog nooit met een slachtoffer van de democratische psychiatrie in Italië gesproken.' De latere uitgever Peter Lehman, ook van het Irrenoffensive, valt haar bij: 'Het gaat er niet om mooie theorieën te vertellen, maar over de praktijk. En over de praktijk kom je alleen wat te weten via de *Betroffenen* en verder niemand. We kunnen dit niet meer aanhoren en spaar ons het woord patiënt.'

De hoogoplaaiende discussie weerspiegelt de verschillen in strategie die de (internationale) psychiatrische tegenbeweging kenmerken. 'Ik ben ook vol wantrouwen ten opzichte van de Italiaanse democratische psychiatrie, maar we kunnen daar toch over discussiëren? Als jullie beginnen te schreeuwen, dan heeft het geen zin', zegt Dunya Breur. Waarop Helmut van het Irrenoffensive be-toogt: 'Deze discussie roept op om te schreeuwen, het is goed om te schreeuwen: waaaaa...! Het bevrijdt.'

De *Betroffenen* van het Irrenoffensive zetten op een rustiger moment hun strategie uiteen. Zij gaan ervan uit dat 'vechten als houding' veel voordelen heeft en dat het ex-patiënten vrij maakt. Zo'n houding zet ook permanent vraagtekens bij wat normaal is. Peter Lehman van het Irrenoffensive: 'Ik zal zeggen wat ik onder 'normaal' versta. De dwangmatig normalen die trots zijn op hun normaliteit en anderen, afwijkenden als ziek beschouwen. Normaal zijn zij die intolerant zijn, die geweld uitoefenen, die anderen willen bepalen, die gevoelens onderdrukken.'

Europees Netwerk

Andere buitenlandse sprekers tonen zich minder radicaal, maar hun strijdbaarheid is er niet minder om: 'De (Deense) gekkenbeweging is een samenwerking van gekke mensen die vinden dat er iets gekks is aan een samenleving wanneer er een miljoen mensen in hun leven ooit met psychiatrie in aanraking komen', zegt de Deen Benny Lihme. En Cherry Allfree uit Engeland betoogt: 'Ex-patiënten hebben twee problemen: het probleem dat ze om te beginnen hadden en dat de psychiatrie niet heeft opgelost en daarbij nog het probleem dat de psychiatrie zelf je bezorgt.'

Mét Psychipol krijgt ook de werkgroep Internationale Contacten van de Cliëntenbond nieuw leven ingeblazen. De werkgroep ontmoet in de jaren '80, in steeds wisselende samenstelling, lotgenoten uit de hele wereld, tijdens internationale congressen van 'professionals' over psychiatrie. In 1985 neemt Wouter van de Graaf namens de werkgroep deel aan een congres van de World Federation

Met de werkgroep Internationale Contacten van de Cliëntenbond hebben we in de jaren '80, steeds in wisselende samenstelling, internationale congressen bezocht. Sociaal geograaf en ervaringsdeskundige Ad Goethals (oprichter van Netcliënten, in 2007 overleden, PH) legde contacten met organisaties in Frankrijk. Het contact met clubs in Duitsland en Zwitserland is altijd blijven bestaan. In het buitenland bestond veel belangstelling voor de nieuwe benadering van stemmenhoren, waar in 1988, dankzij psychiater Marius Romme en wetenschapsjournaliste Sandra Esscher meer aandacht voor kwam. In Nederland zelf ontstond die belangstelling pas veel later. (Zie kader bij Wilma Boevink)

Na het congres Common concerns in 1988, ook weer in Brighton, ontstond het idee voor een internationaal netwerk van cliënten en ex-clieënten. Mensen die te maken krijgen met psychiatrie, waar dan ook, hebben last van stigma, ze hebben vaak lage inkomens, met heel erge armoede soms. En - ik zou het nu definiëringsmacht noemen - er zijn anderen die voor jou uitmaken wie jij bent en wat jouw plek in de samenleving is. Dat is nu precies wat niet klopt en waardoor mensen bij elkaar komen. In Zandvoort

for Mental Health (WFMH) in het Engelse Brighton. De Engelse patiëntenbeweging ziet veel in het Nederlandse model van een gesubsidieerde cliëntenbeweging. Een groep patiënten en ex-patiënten, twintig mensen uit de hele wereld, schrijft in de luwte van het hoofdcongres het discussiestuk *Charter 2000*. Ze willen hiermee een internationale discussie op gang brengen over het feit dat mensen die te maken krijgen met psychiatrie, waar ook ter wereld, last hebben van stigma, vaak lage inkomens hebben, met soms heel erge armoede als gevolg.

Na het tweede wereldcongres in Brighton, Common concerns in 1988, ontstaat het idee voor een internationaal netwerk van cliënten en ex-clieënten. Dankzij de internationale contacten kunnen in 1991 tientallen buitenlandse cliënten gratis deelnemen aan het grote congres Changing Mental Health Care in the Cities of Europe in Amsterdam. En in oktober 1991 wordt vanuit deze groep in Zandvoort het Europese Netwerk van (ex)Gebruikers en Overlevenden van de Psychiatrie opgericht (ENUSP), waarvan het secretariaat de eerste jaren door Nederland wordt gevoerd.

Wereldcongressen

Het Europese Netwerk houdt in de jaren '90 nog drie grote conferenties in Denemarken, Engeland en Luxemburg. Daar stellen een kleine honderd delegaties van nationale en lokale cliëntenorganisaties een actieplan op. Het Europese Netwerk probeert politieke invloed uit te oefenen op Europees niveau en onderhoudt contacten met andere internationale organisaties die actief zijn op het gebied van geestelijke gezondheid. In 1998 krijgt het Netwerk in Europa een wettelijke status, sindsdien is het een Federatie van Europese organisaties van (ex-)gebruikers en overlevenden van de psychiatrie (enusp.com).

In de jaren negentig bezoeken Nederlandse cliënten/patiënten vanuit hun verschillende organisaties steeds vaker (wereld)congressen over geestelijke gezondheidszorg. Ook leden van de nieuwe patiëntenorganisaties als de VMDB, de vroegere Nederlandse Stichting voor Manisch Depressieven en Anoksis, voor mensen met schizofrenie en terugkerende psychoses, treden regelmatig op als gastsprekers op congressen van psychiaters en van de farmaceutische industrie. Familieorganisaties als Ypsilon en Labyrinth~In Perspectief organiseren zich in Europees verband via de koepelorganisatie Eufami.

hebben we in oktober 1991 het European Network of (ex) Users and Survivors of Psychiatry, ENUSP, opgericht, waarvan het secretariaat in Nederland werd gevestigd.”

Een vreemde positie

“Veel ideeën uit het buitenland zijn door het Platform GGZ Amsterdam op Amsterdamse schaal geïmporteerd. Niet alleen in Amsterdam trouwens, in het hele land kwamen de ideeën binnen en ook niet alleen van cliëntenzijde. Het Platform wilde in de regio Amsterdam een samenhangend geheel maken van voorzieningen voor geestelijke volksgezondheid, dus niet alleen psychiatrie. (Zie kader Amsterdams Model). Dat betekende heel pittige grote bijeenkomsten rond allerlei onderwerpen tussen vertegenwoordigers van het Platform, cliëntenorganisaties, de eerste lijn en de ggz. Het Platform was vooral een club van de tegenbeweging, niet van cliënten zelf. Wel heb ik het Platform GGZ formeel opgericht, samen met Doortje Kal en Michiel Vos in 1984. De notaris vroeg nog: waarom nou wéér een aparte stichting, want die had al honderden van die stichtingen voorbij zien komen, maar ja, we waren natuurlijk toch weer anders, niet per

se beter, maar wel anders.

In het Platform GGZ wilde ik niet alleen maar op de positie van cliënt worden aangesproken, ik vond het prettig om vrij te zijn. In Nederland wordt cliënt-zijn bijna een soort identiteit, dat vond en vind ik echt belachelijk. Ja, er zijn veel mensen die dat hebben, maar het klopt niet. De omgeving legt die identiteit op, omdat het vaak nog het enige appèl is dat op cliënten wordt gedaan. Mijn positie in het Platform GGZ was wat dat betreft ingewikkeld, vooral met de Cliëntenbond afdeling Amsterdam. Zij vonden dat het Platform zich veel te veel spiegelde aan wat de professionals inbrachten. Ik denk dat veel mensen mij toen als een soort verrader hebben gezien. Een heel vreemde positie, vooral omdat ik ook lid was van het dagelijks bestuur van de Cliëntenbond.

Het was onhoudbaar natuurlijk, zo'n positie, zowel in de Cliëntenbond als in het Platform, totaal onhoudbaar. In het Platform was ik het ook met van alles niet eens. Een keer vroegen ze mij voor een praatje over het mislukken van de ambulante wijkteams. Ik maakte mij daar ter plekke heel erg kwaad over, redelijk gecontroleerd hoor, maar ik was woedend over al die clubs en vormen van hulpverlening die zeiden: we moeten meer samenwerken. Dat zeiden ze namelijk al tien jaar en er gebeurde niets! Heel scha-

‘In Nederland wordt cliëntzijn bijna een soort identiteit, dat vond en vind ik echt belachelijk. Ja, er zijn veel mensen die dat hebben, maar het klopt niet. De omgeving legt die identiteit op, omdat het vaak nog het enige appèl is dat op cliënten wordt gedaan’

delijk, want er vielen tijdens die vernieuwingsoperatie echt mensen tussen wal en schip. Het was een merkwaardige bijeenkomst, in de Oudemanhuispoort, in een van die grote collegezalen. Na afloop zeiden een paar mensen van het Platform tegen mij: je wordt bedankt, nu zijn we weer helemaal terug bij af. Omdat ik kwaad was geworden en niet geprobeerd had er een draai aan te geven. Voor mijn gevoel lag ik er toen echt uit. Ingewikkeld hoor. Voor een deel was het Platform ook mijn sociale omgeving. Als je dan een breuk veroorzaakt maak je echt een breuk met je vrienden en vriendinnen. Maar ik kon niet tegen de strategieën, ik was het daar lang niet altijd mee eens. De plannen die er lagen waren heel pragmatisch, maar bij een aantal mensen zat er duidelijk een ideologie achter, in de vorm van een min of meer gesloten wereldbeeld. Ik heb dat altijd

moeilijk gevonden, ik ben meer iemand van de vraagtekens, niet van de uitroeptekens. In 1986 ben ik naar Engeland vertrokken en dat kwam heel goed uit.”

Het leven wordt verkrummeld

“Dankzij de internationale contacten, het European Network was in de maak, konden er in 1991 tientallen buitenlandse cliënten gratis deelnemen aan het grote congres Changing Mental Health Care in the Cities of Europe in Amsterdam. Ik voerde samen met gemeente-ambtenaar Willy Demollin, die ook in het Platform GGZ zat, het secretariaat. Hoogleraar psychiatrie Berthold Gersons was voorzitter. Op dat congres heb ik voor het eerst kennisgemaakt met Franca, de weduwe van Franco Basaglia (zie kader Inspiratiebronnen) en een paar andere mensen uit Italië. Een van hen nodigde mij uit voor een congres over zelfhulp, datzelfde jaar, in Prato, bij Florence. Een jaar later ging ik terug en bezocht ook de stad Imola. Ooit waren daar drie of vier heel grote inrichtingen, met duizenden bedden. Je kon aan die gebouwen zien dat het niet niets is, wat daar is veranderd. Alleen zijn de mensen die daar tien, twintig, soms veertig jaar hebben gezeten, ernstig beschadigd.

Je kunt het ook in Nederland nog steeds zien, als je naar een verblijfsafdeling gaat. Het leven van mensen wordt verkrummeld, er wordt zo achteloos mee omgegaan. Hun geschiedenis is helemaal verbrokkeld, contacten zijn weg, vaak weet niemand meer waar ze vandaan komen. Ze worden eigenlijk anoniem gemaakt. Zo'n soort omgeving deugt niet. En het lijkt erop alsof het helemaal niet verandert. Na die anti-isoleeractie in 1983, dat eindeloze inspreken, die werkgroepen en weet ik veel wat, denk ik eerlijk gezegd, dat het resultaat erg betrekkelijk is. Gisteren was ik nog in het Sociaal-psychiatrisch dienstencentrum in Noord. Ik vind dat zo moeilijk. Omdat je weet dat daar gewoon allerlei mensen opgesloten zitten. Het is zó inadequaat.

En het is een schande dat je zo'n afdeling een 'intensive care' noemt, noem het gewoon wat het is: een gesloten opnameafdeling, niks mooi naampje. En als je het toch een intensive care noemt, máák er dan ook iets van. Een plek waar mensen in ontredde terechtkunnen en ondersteuning krijgen. Ik blijf kwaad hierover, omdat ik het verband zie: wie heeft de sleutel, wie heeft de definiëringmacht. En die realiteit wordt in Nederland stelselmatig ontkend.

Als ik mij kwaad maak in een vergadering over 'dwang bedwingen' dan zie ik de psychiater en de verpleegkundige blikken uitwisselen. Dat vind ik echt héél erg. Ik heb jaren in de Amsterdamse klachtencommissie ggz gezeten. Daar moet je je aanpassen aan de heersende cultuur en dat is heel netjes met elkaar praten terwijl je eigenlijk uit elkaar spat van woede. Degene die de klacht heeft ingediend weet dat ook. Die houdt zich ook heel rustig.

Wat ik zo raar vind aan de psychiatrie is dat we het heel gewoon zijn gaan vinden dat particulieren, mensen zoals jij en ik, verpleegkundigen, dokters - geen ambtenaren, geen politie, geen leger - de bevoegdheid hebben mensen op te sluiten en tegen hun zin

met van alles in te spuiten, dat vinden wij gewoon in Nederland. Het protest hiertegen is helemaal ingekaderd. Tegenwoordig vraagt men ook de cliëntenraad haar mening over de bouw van isoleercellen. En als zij daar niet over willen praten omdat ze er helemaal tegen zijn, dan heet het: de cliëntenraad heeft geen advies uitgebracht. Het lijkt er soms echt op dat er niets verandert.

De laatste jaren is er geld vrijgemaakt voor het terugdringen van dwang en drang. Aan de andere kant wordt de Bopz een behandelwet die dwangbehandeling makkelijker moet maken. (Zie kader Maarten Vermeulen). Professionals nemen nu, anno 2007, heel veel initiatieven om dwang in de instelling terug te dringen. Een bijzondere ontwikkeling waar je ook spinnijdig over kunt worden, omdat de cliëntenbeweging daar al dertig jaar mee bezig is. En dan denk je: waar was u toen? Uitzonderingen daargelaten hoor. Nu zijn er allerlei professionals die roepen: in Zwitserland kan het wel zonder isoleren, of in Noorwegen kan het wel, of in Engeland gebeurt het op een andere manier. Dan wordt het buitenland er plotseling bij betrokken, alleen maar omdat bezoekers uit het buitenland, ook professionals, opmerkten: jullie hebben een prachtige cliëntenbeweging, het is zelfs wettelijk geregeld in de jaren negentig, dus fantastisch, maar dat isoleren, dat doen jullie nog steeds. In de Raad van Europa is begin jaren '90 van alles aangenomen om veel meer aandacht te gaan schenken aan mensenrechten in de psychiatrie. Maar eind jaren negentig is er een shift gekomen, een hele beweging richting meer dwang, meer repressie. Europa lijkt trouwens voor Nederland mijlenver weg, een andere planeet, de verbinding wordt niet gelegd.”

Wouter van de Graaf richtte in 1995, samen met Harrie van Haaster, het Instituut voor Gebruikersparticipatie en Beleid (IGPB) op, waar hij tot 2006 aan verbonden was. Hij deed onderzoek naar drang en dwang en speelde een belangrijke rol bij de ontwikkeling van behandelovereenkomsten en de crisiskaart. Zijn oriëntatie op Italië en Engeland is gebleven en uitgebreid met Centraal- en Oost-Europa. Als - tegenwoordig zelfstandig - onderzoeker kijkt hij breder dan psychiatrie alleen. Vragen over wonen, werk en sociale activiteiten rond handicap en samenleving houden hem bezig: 'Hoe kom je als persoon uit de verf in een omgeving die niet de jouwe is? Dat is de vraag waar het voor mij steeds om gaat.'